

Owaimer Oliver – Radnai Dániel Szabolcs

Kerényi Ferenc, Margócsy István és a Petőfi-gépezet (Szubjektív megjegyzések a Petőfi-évről)

Az elmúlt bő két évtized Petőfi-értésének alapjait Kerényi Ferenc és Margócsy István alapvető jelentőségű munkái határozták meg. Kerényi kutatásainak összegzését a 2008-ban – szerzője halálának évében – megjelent, 2023-ban újra kiadott *Petőfi Sándor élete és költészete* című, koncepciózus kritikai életrajz jelentette,¹ amely Ferenczi Zoltán 1896-os biográfiája óta az első tudományos igényű életrajzi szintézis a költőről. Érthető, hogy noha a vaskos könyv hamar a Petőfi-szakirodalom megkerülhetetlen s rengeteget hivatkozott darabjává vált, kezdetben mégis inkább tisztelőkre, mintsem követőkre talált. E számos kutatógeneráció erőfeszítéseit összesítő, Petőfi életét és munkásságát társadalomtörténeti kontextusba ágyazó nagyszabású és részletes monográfia inkább szintetizált (és úgy tűnik, kezdetben lezárt) bizonyos kutatási irányokat, mintsem heurisztikus folytatásra készített volna. Ez tükröződik legalábbis a Kerényi-tanítvány Szilágyi Márton 2013-ban megfogalmazott helyzetértékeléséből is: „[a Petőfi-kutatás] egyszerre érkezett el egyfajta csúcspont-hoz, s került válságba is (vagy legalább jutott el a válság közelébe).”²

Petőfi Sándor születési bicentenáriuma tükrében úgy tűnik, Margócsy István 1988-as *Jöjjön el a te országod...* című antológiája, 1999-ben megjelent *Petőfi Sándor: Kísérlet* című tanulmánykötete, majd annak 2011-ben kétszeresre bővített, *Petőfi-kísérletek* címen kiadott változata³ jóval szélesebb körű és látványosabb nyomot hagyott a Petőfi-értésben. A tágabb Petőfi-diskurzus szempontjából Margócsy népszerű Petőfi-interpretációjának három – paradoxális hatású – tendenciája látszik igazán meghatározónak. Egyrészt a korábbi szakirodalom Petőfi költészetének népies-realista, „homogeneitás felé irányuló portréírózó”⁴ olvasataival szemben Margócsy az életmű romantikus oldalát és széttartó, heterogén (fölkoldhatatlan szereposztódásokon alapuló) jellegét hangsúlyozta. Másrészt Petőfi életét, munkásságát és hatástörténetét a rendszerváltás körül kibontakozó kultuszutalások keretei

1 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris monográfiák).

2 SZILÁGYI Márton, *A Petőfi-kutatás állásáról*, *Létünk*, 2014/1, 21–27, 23.

3 *Jöjjön el a te országod...: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Szabad Tér, 1988; MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor: Kísérlet*, Bp., Korona, 1999; Uő, *Petőfi-kísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Margócsy István válogatott munkái).

4 MARGÓCSY István, *Petőfi szerepdilemmái = M. I., Petőfi-kísérletek..., i. m.*, 80–130, 87.

közé emelte: összetéveszthetetlen stílusban, könnyed iróniával mutatta be a költő fogadtatástörténetét átható politikai-ideológiai kisajátító gyakorlatokat, életrajzi szempontú irodalmi olvasatokat – s azokkal szemben markánsan *kritikus* attitűdöt képviselt. Harmadrészt *Petőfi és az irodalmi gépezet* című klasszikussá vált tanulmányában⁵ az 1840-es évek irodalmának kapitalizálódó, termelésre kondicionált jellegzetességeire irányította a figyelmet, s Petőfit az irodalmi piacon érvényesülő modern polgári művészként jelenítette meg. Mint a későbbiekben részleteiben tárgyaljuk a Petőfi-év kapcsán, Margócsy értelmezői gesztusainak mindegyike kezdeményező erejűnek bizonyult, ám a három kirajzolódó tendencia nem azonos mértékben érvényesült. Míg a „romantikus Petőfit” felfedező elemzések leginkább a szűkebb szakmát rázták fel, addig a Petőfivel kapcsolatos kultuszjelenségek (s azok történeti-ideológiai-politikai implikációi) széles társadalmi közbeszéd részévé váltak, továbbá a negyvenes évek irodalmi kapitalizálódásáról szóló és Petőfi karrierjét e keretek között végiggondoló (eredetileg három oldalon kifejtett) nagyszabású vízió hosszú távú kutatási projekteket inspirált,⁶ s Margócsy jól csengő megfogalmazása („irodalmi gépezet”) szakzsargonként rögzült a tudományos diskurzusban.⁷

Dávidházi Péter ötfokozatú kultuszperiodizációját (1. beavatás, 2. mitizálás, 3. intézményesülés, 4. bálványrombolás, 5. szekularizáció) alapul véve úgy értékelhetjük Margócsy István Petőfiről szóló munkáinak szélesebb körű hatását, hogy azok vezették át a Petőfi-kultuszt az *intézményesülés* korszakából a *bálványrombolás* stádiumába.⁸ Margócsy írásai ugyanis összetett és ellentmondásos folyamatokat eredményeztek: míg a költő kisajátítási kísérleteire fókuszáló megfigyeléseknek köszönhetően a kultuszkritikai szemlélet a szélesebb körű irodalomértés bevett és igen népszerű eleme lett, addig a modern, „kapitalista” Petőfi-portré a szabad piac hőstét s az első magyar médiahírességet ünneplő, legújabb kori Petőfi-kultusz megalapozó szövegévé vált. Szimbolikus jelentőségűnek tekinthető, s épp Margócsy kultuszok határtalanságáról szóló tézisét igazolja, hogy a Petőfi-bicentenáriumot mértanilag kettészelő 94. Ünnepi Könyvhetet, a magyar irodalom ünnepét épp Margócsy István nyitotta meg, *Közelebb Petőfihez?* című beszédével.⁹

5 Eredeti megjelenés: MARGÓCSY István, *Petőfi és az irodalmi gépezet: Petőfi mint modern polgári író*, 2000, 1998/10, 52–54.

6 Példaképp említhetjük az MTA–BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport tevékenységét; lásd <https://polecolit.abtk.hu/>.

7 Az Arcanum sajtó- és kiadványadatbázisa mintegy 3030 találatot jelenít meg az „irodalmi gépezet” keresőszóra az 1998 és 2023 közötti intervallumban. Jelzésértékű, hogy Szilágyi Márton – egyébként Margócsy-tanulmányától eltérő szemléletű – új Lisznyai Kálmán-monográfiájának alcímébe is beemelte a terminust, jóllehet idézőjeles formában: SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Bp., Reciti, 2021 (Vitae, 3).

8 DÁVIDHÁZI Péter, *„Isten másodszülettte”: A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989.

9 Megnyitóbeszédét lásd: *Közelebb Petőfihez? – Margócsy István könyvheti megnyitóbeszéde*, LiteraTV, 2023. 06. 09., <https://litera.hu/media/literatv/kozelebb-petofihez-margocsy-istvan-konyvheti-megnyitobeszede.html>; MARGÓCSY István, *Közelebb Petőfihez?*, ÉS, 2023. jún. 9., <https://www.es.hu/cikk/2023-06-09/margocsy-istvan/kozelebb-petofihez.html>.

A továbbiakban ezt az általános benyomásunkat kívánjuk mérlegre tenni: a Petőfi-évet áttekintve arra leszünk kíváncsiak, hogy Margócsy tételei vajon miként hatották át az ideai bicentenáriumot, elsősorban az egymástól nehezen elválasztható (1) közélet, sajtónyilvánosság, hivatalos kultusz (múzeumok, szobrok, Petőfi nevét viselő intézmények stb.), (2) a művészet és a szórakoztatóipar, illetve (3) a tudomány és a tudományos közélet területeire figyelve. Zárásként érintjük azokat a frissebb kutatási irányokat, amelyek valamelyest eltérni látszanak az ismertetett Margócsy-féle (szűkebb szakmai körökben ható vagy széles körben popularizálódott) Petőfi-képtől, s amelyek részben Kerényi Ferenc társadalomtörténeti fókuszú, textológiai-filológiai érdeklődésű, az irodalmi kultuszokat és az életrajzi megközelítést is integráló fölfogásával mutatnak inkább rokonságot.

Az elmúlt egy év Petőfivel kapcsolatos – mondjuk úgy – „fejleményeinek” teljesre törekvő áttekintése lehetetlen feladat, s még a feldolgozott anyag (események, kiadványok, médiamegjelenések, bemutatók stb.) részletekbe menő értékelésének is gátat vet az emberi teljesítőképesség és a terjedelmi korlát. Ambíciónk szerint tehát inkább a fent vázolt tendenciák érvényesülését, szimptomatikus felbukkanását óhajtjuk regisztrálni – ahogy a poéta fogalmaz –, „költőileg végigrohanva” a Petőfi-év zsúfolt országútján.

*

(Hivatalos kultusz)

A politikai szcéna inkább precízen példázta, mintsem követte Margócsy kultuszokkal kapcsolatos reflexív és ironikus megfigyeléseit. Noha Demeter Szilárd, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója – vélhetően a konzervatív lázadás jegyében – megreszkírozta a kijelentést, miszerint „Petőfi számunkra egy rocksztár, vagy influencer”,¹⁰ a közbeszéd általánosságban nem mutatott túl a várható, átlagosnak mondható emlékezet- és identitáspolitikai (ál)vitákon. Utalunk itt a Mária Terézia nevére keresztelt Petőfi-laktanya körüli „fölháborodásra”, a Petőfi Irodalmi Ügynökség, a Petőfi Tanács és a Petőfi-díj körüli „polémiákra” vagy akár az Orbán Viktor miniszterelnök kiskőrösi beszédében emlegetett képtelenségre, a „békeparti” Petőfibre.¹¹ Az országos konfliktusoknál talán érdekesebbek és tanulságosabbak voltak a Petőfi-emlékezet intenzitását és mélységeit valóban megmutató, lokális szintű fejlemények, például a Sepsiszentgyörgyön állított Petőfi-szobor körüli viták és bonyodalmak. A sepsiszentgyörgyi szoborpályázat legjobbnak ítélt, a forradalmár költőt hétköznapi emberként ábrázoló alkotástervét annyi kritika érte a helyi lakosság részéről – mondván, a szobor nem elég harcias, magasztos és fennkölt –, hogy

¹⁰ MÁKOS Imre Örs, *Demeter Szilárd: Petőfi számunkra egy rocksztár, vagy influencer*, Origo 2023. 02. 09., <https://www.origo.hu/itthon/20230209-kertes-z-imre-intezet-petofi-200.html>.

¹¹ ORBÁN Viktor, *Sosem fogjuk megengedni, hogy a szabadság zászlaját kicsavarják a magyarok kezéből*, Magyar Nemzet, 2023. 03. 15., <https://magyarnemzet.hu/belfold/2023/03/orban-viktor-a-nemzeti-unnep-alkalmabol-kiskoroson-mond-beszedet-kovesse-nalunk-eloben>.

az önkormányzat kénytelen volt új pályázatot kiírni. Majd a további viták eredményeképp inkább a nyertes mű módosítása mellett döntöttek, a pályázatot nyert Gergely Zoltán szobrásztól azt kérve, hogy „az alapkoncepción ne változtasson, de Petőfi alakja legyen arányos testfelépítésű, gallérja legyen kigombolva, hiszen Petőfi mindig így viselte, zubbonyán legalább utalásként legyen magyaros zsinórozás”.¹²

Sokkal jobban tükrözi Margócsy Petőfi romantikus vonásait és sokoldalúságát hangsúlyozó megállapításait a Petőfi-kultusz fő intézménye. Az ünnepelt költő nevét viselő Petőfi Irodalmi Múzeum új, *Költő lenni vagy nem lenni* című reprezentatív tárlata felhagyott a Petőfi életét és munkásságát egységes, kronologikus-lineáris narratívában elbeszélő hagyományos kiállításkonceptióval. A bicentenárium talán legnagyobb költségvetésű beruházása keretében újjáépített Károlyi-palotában 2023 januárjában megnyílt tárlat hat tematikus teremben mutatja be a költőt, az életrajz helyett az életművet állítva középpontba. Az első teremben hagyományos (a korábbi kultuszra emlékeztető) módon közelít a költőhöz, majd kapcsolati hálójára, pusztáábrázolásaira, rémromantikus oldalára, népies és polgári biedermeier vonásaira, politikai szerepvállalására fókuszál. A piacról élő költő profilját erősíti, hogy a döntően képzőművészeti alkotásokra támaszkodó kiállítás Petőfi eredeti kéziratjai mellett az exkluzív kötet szerződések is a nagyközönség elé tárja.

A kultusz kutatások kritikus és ironizáló tónusa, valamint a költőt médiacelebritásként ábrázoló törekvés természetesen a sajtónyilvánosságban érvényesült leginkább. Érdekes tendencia, hogy a Petőfi szülőhelye és eltűnése körüli parttalan vitákat és botrányokat a költő tudatos arculatépítését megragadni igyekvő, aktualizáló (kissé anakronisztikus) analógiák halmozása váltotta fel: Petőfi celeb, rock sztár, brand, influenszer lett. Elég csak a vezető orgánumok cikkeinek címeit idézni: *Petőfi, a brand; Az influenszer; Petőfi, a rock sztár; Először láthatjuk, hogy csajozna Petőfi a TikTokon; Petőfi Sándor tényleg pop sztár volt?*

(Művészet és szórakoztatóipar)

Margócsy Petőfi-képe a művészeti feldolgozásokban is igen hangsúlyos volt, ami leginkább a múlt századi Petőfi-kultusz pátoszától való berzenkedésben, egyfajta „fiatalos” beszédmódra való törekvésben, a „közelebb hozás” szándékában érhető tetten. Mindez jól érzékelhető például a költőről szóló, a Petőfi-évre készült ismeretterjesztő-szórakoztató könyvekben. A döntően iskoláskorúakat megcélzó kiadványoknak már a címe is fölöttébb árulkodó: *Petőfi, a sztár, Petőfi-vírus, A János vitéz-kód, Így él Petőfi! – Petőfi Sándor válogatott versei Lackfi János kommentjeivel*. Érdemes a szintén beszédes, *Költővel nem járnék* című antológia fülszövegéből idézni, mely – az ifjabb olvasókat megszólítandó – kifejezetten az iskolai ünnepegekről ismert, rossz emlékű „emelkedettségtől” igyekszik elhatárolódni:

12 ZSIZSMANN Erika, 2024-re tolódik a sepsiszentgyörgyi Petőfi-szobor avatása, Transtelex, 2023. 08. 16., <https://transtelex.ro/kozelet/2023/08/16/petofi-szobor-sepsiszentgyorgy-1>.

„Ugye ismerős? Aztán az ember egész nap ül a kényelmetlen ünneplőben, és várja, hogy túlessen a kötelező, tízperces iskolai megemlékezésen. Nemzeti dal és társai. Dögunalom. Fókuszban egy olyan alakkal, akiről mindent tudni kell. Mikor és hova ment, kivel volt jóban, kivel nem, miről írt, és miért úgy, ahogy. Plusz egy csomó versét is meg kell tanulni. De valóban csak ennyi lenne Petőfi?”¹³

Természetesen a verses Petőfi-ábrázolásokat, írói önarcképeket sem hagyták érintetlenül a Petőfi-kultusz új tendenciái – melyek már Szilágyi Ákos költészetében vagy a *Parnasszus* folyóirat „barguzini” verseket tartalmazó, 2000/1-es számában is megfigyelhetők voltak. A deheroizáció gesztusai látványosan mutatkoztak meg a fiatalabb generáció alkotásaiban, például Vajsenbek Péter vagy Pál Sándor Attila költeményeiben:

Az állami szoborpályázat nyertesei
még fellélegezni sem tudtak a giccsből,
az ellenkiállítás résztvevői miatt elmaradt a Himnusz.
A kivezényelt gyerekkórus először félt
az alkotásoktól, de meg lehet szokni a sok
szocreált, aranyat, zsírt és Barguzint.

Mondjuk a tamponból készült Petőfi-installáción többen is felhördülének.

(Vajsenbek Péter: *Petőfi 200*)¹⁴

Tudod, én nem nagyon vegyülök,
nincs olyasféle zsenitudatom sem,
mint neked volt, gondolom, bár
valamiért azt feltételezem, jóval
szorongóbb, modernebb faszi
voltál, mint amilyenek a rád
kövesedett, lekaparhatatlan
nemzeti guanó mutat. Egy
Arany Jánossal azért leveleznék.
A brutális önmenedzseléssel ma
is sztár lennél.

(Pál Sándor Attila: *Sanyi*)¹⁵

Persze a fentiek csak kiragadott példák, hiszen az elmúlt egy évben szinte minden irodalmi, kritikai és művészeti folyóirat szentelt tematikus lapszámot Petőfi-

13 *Költővel nem járnék*, szerk. GRANCSA Gergely, Bp., Pagony, 2023.

14 Elhangzott 2023. március 15-én, a szegedi Grand Caféban rendezett Petőfi-esten.

15 PÁL Sándor Attila, *Sanyi*, Eső, 2022/4, <https://www.esolap.hu/authors/385-pal-sandor-attila/2701.html>.

nek – az erdélyi *Helikontól* a *Fedél nélkül*¹⁶ –, s bár számos periodika megelégedett unalomig ismert textusok, életrajzi momentumok vagy akár vizuális ábrázolások újraközlésével, a legtöbb „friss” irodalmi anyagot tartalmazó összeállításra jellemzők a fenti megállapítások. A jelenkori Petőfi-hommage-ok zömmel a varázstalanítás és a profanizálás jegyében készülnek.

Nem volt ez másképp a színházi, zenei és filmes feldolgozások esetében sem. A színházi produkciók közül – a számos *Az apostol*-, *A helység kalapácsa*- és *János vitéz*-feldolgozás mellett – figyelmet keltettek a Petőfi Sándor életével és utóéletével foglalkozó darabok. Ilyen volt például a Stúdió K Színház *Dagerrotípia* című előadása, amely Szendrey Júlia alakját középpontba állítva a nemzeti hős mögötti *embert* kívánta bemutatni. Kedvencünk a Kecskeméti Ciróka Színház *Barguzin – Lehullt csillag fénye* című darabja volt, mely sok humorral, mégis érzékenyen és mélyen, a tudománytalan teóriákon való élcelődésen jócskán túlmutatóan (megkockáztatjuk: azokhoz empatikusan viszonyulva) dolgozta fel a szibériai legendát és a körülötte kialakult botrány történetét. Ezzel szemben a Petőfi-év meglehetősen esetlen megnyilvánulásai közé tartoztak azok a videoklip-es versfeldolgozások, amelyekkel a Kertész Imre Intézet igyekezett kivenni a részét az ünneppsorozatból. Elsőre nem is tűnhet rossz ötletnek a versek popzenei feldolgozása, hiszen sokan emlékezhetünk még a tíz évvel ezelőtt induló *Pilvaker – A szavak forradalma* nevű (kezdetben kifejezetten underground jellegű, később a Papp László Sportarénát többször is megtöltő) produkcióra, mely valóban képes volt megmozgatni a fiatalok fantáziáját, lévén, hogy valódi lazaság és szabadszájúság, olykor talán esetlen, de kétségkívül ihletett produktumok jellemezték. Ehhez képest a Kertész Intézet kissé erőtlen és fantáziátlan alkotásait a patikamérlegen kimért profizmus hatja át; hiába a népszerű előadók és a rádióbarát-alternatív dalokhoz illő, kortárs látványvilágú videoklipek: a jól ismert drill, trapfolk, romafolk, folkrock, soul, indie rock stb. slágertémák túlságosan ránehezednek a Petőfi-versekre, jobb esetben megmaradva a költemények applikatív szintű felhasználásánál, rosszabb esetben az értelmetlenségig üresítve azokat.

S ha már a Kertész Intézetet említettük, e ponton megjegyezhető, hogy a politikai törésvonalak nemegyszer befolyásol(hat)ták a Petőfi-emlékév során létrejött produktumok visszhangját is. Nehéz ezt bizonyítani, de érzésünk szerint – a PIM kiállítása mellett¹⁷ – politikai előítéletek áldozatává vált a komoly médiavisszhangot

16 Az általunk szemlézett folyóiratok: *Magyar Kultúra* (2023/1), *Irodalmi Jelen* (2023/1), *Híd* (2023/1), *Irodalmi Magazin* (2023/1), *Magyaróra* (2023/1), *Forrás* (2023/1), *Fedél Nélkül* (2023. március 7.), *Helikon* (Kolozsvár, 2023/6), *Szépirodalmi Figyelő* (2023/2), *Tiszatáj* (2023/3), *Székelyföld* (2023/7), *Alföld* (2023/7), *Jelenkor* (2023/9), *Eső* (2022/4), *Látó* (2023/1), *Korunk* (2023/10), *Palóc-föld* (2023/3–4).

17 Két példa: KLÁG Dávid, *Fullasztó katlanba taszított minket a Petőfi-kiállítás*, Telex, 2023. 01. 13., <https://telex.hu/kult/2023/01/13/pim-petofi-sandor-irodalmi-muzeum-kiallitas-tarlat-kolteszet-szabadsagharc-reformkor>; GÁLL Anna, *Tartalmas, de nem túl izgalmas az új Petőfi-kiállítás*, Index, 2023. 01. 14., <https://index.hu/kultur/2023/01/14/tartalmas-de-nem-tul-izgalmas-az-uj-petofi-kiallitas-pim-irodalmi-muzeum-tarlat-demeter-szilard/>.

kiváltó, Dombrowszky Linda rendezte *A helység kalapácsa* című tévéjáték.¹⁸ A mainstream filmzsánerekkel kísérletező, szintén az iskolákat megcélzó, kifejezetten szövegcentrikus, de a színészi alakításoknak is teret engedő, az iskolai színjátszásra emlékeztető könnyelmű ötletességgel készített filmet mintha a jövőre halasztott, csillagászati összegeket fölemésztő *Most vagy soha* című film *helyett* dorongolta volna le a kritika. Említést érdemel még a Maksay Ágnes és T. Szabó Levente készített „Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én...” című dokumentumfilm, mely célkitűzése szerint Petőfi erdélyi útjait és Erdélyhez való kötődését követi végig. T. Szabónak köszönhetően abszolút korszerű, a legújabb tudományos eredményekre támaszkodó (talán a néhol kissé vontatott és olykor nehezen követhető forgatókönyv rovására érvényesülő) megközelítésben, mely Margócsy elképzeléseivel összhangban a poétát „az első modern irodalmi értelmiségiek egyikeként mutatja be, tudatos, kísérletező és kíváncsi polgárként”.¹⁹

(Tudomány)

Természetesen a tudományos konferenciák, folyóiratok és könyvkiadványok is előszeretettel foglalkoztak a költő poétikai sokoldalúságával, páratlan léptékű hatástörténetével és polgári karrierstratégiáival. Ugyanakkor ezen a téren már megfigyelhetők olyan (régi-)új megközelítések is, melyek sok szempontból kapcsolódnak a korábbi évek kutatásaihoz, ugyanakkor bizonyos szempontból el is térnek azoktól. Emiatt (is) célszerűnek tartjuk kevésbé szelektíven, némileg részletesebben ismertetni a Petőfi-év tudományos eredményeit.

A konferenciákat tekintve a Petőfi-év már bőven 2022 őszén elkezdődött. Míg a Magyar Tudományos Akadémia fületlen Dísztermében lezajlott *A Petőfi-kutatás helyzete: eredmények és feladatok* című ülészak (2023. november 7.)²⁰ és a Károli Gáspár Református Egyetem kényelmes tereiben megrendezett *Irodalmi Magazin*-konferencia (2023. november 11.)²¹ inkább a korábbi évtizedek kutatásait összegző, az eredményeket értékelő és népszerűsítő események benyomását keltették, addig a nagykárolyi–erdődi (*Egy ember, kétféle én[ek]: Petőfi Sándor életei*, 2023. szeptember 14–16.) és a debreceni (*Petőfi életműve és kultusza: Szövegek, városok, történetek, 1823–2023*, 2023. június 15–16.) konferenciák már a Petőfiről való közös gondolkodás inspiratívabb (de a laikus közönségre is nyitott) szakmai terei voltak. A Pápán, Kolozsvárt, Győrött és másutt rendezett, kisebb léptékű konferenciák pedig – az előbbiekhöz hasonlóan – gyakran a költő helyi kötődésű életrajzi eseményeire és lokális emlékezetére irányították a figyelmet. Végül, a 2023. november 15–16-án megrendezett *A hős: A romantika öröksége (Hero: Heritage of Romanticism)* című rendezvény angol és német nyelvű előadásterveit szemlélve azt láthatjuk, hogy bár

18 A film megtekinthető online: <https://videa.hu/videoek/film-animacio/a-helyseg-kalapacs-magyar-tevefilm-western-sujGMJJ9NiN3kkBm>.

19 Lásd: <https://polecolit.abtk.hu/hirek/4761/>.

20 A konferencia megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=BC4ndvpTUoQ>.

21 A konferencia megtekinthető: https://www.youtube.com/watch?v=Tbe22_CWmc4.

a konferencia Petőfi világirodalmi beágyazottságát célozza megmutatni, inkább azt tükrözi, hogy Petőfi komparatistikai megközelítése a nemzetközi távlatban (eddig legalábbis) elmaradt.²²

Ami a folyóiratokat illeti, a szolnoki *Eső* (2022/4) szépirodalmi összeállítással tisztelgett a költő emléke előtt, melynek írásai a nemrégiben elhunyt Farkas Árpád *Fehéregyháza, 1849* című verséből indultak ki. A kecskeméti *Forrás* (2023/1) az országos és a helyi perspektívát keresztezte: összeállításukban a Petőfi-szakirodalom vezető kutatóinak (Margócsy István, Szilágyi Márton, Fried István) írásai mellé lokális érdekeltségű tanulmányokat és interjúkat helyeztek. A budapesti *Irodalmi Magazin* Petőfi-száma (2023/1) a már említett 2022. novemberi konferencia előadásainak írott változatát és elismert kutatókkal készített interjúkat tartalmaz. A marosvásárhelyi *Látó* (2023/1) a *varietas delectat* jegyében igen gazdag, költőket, írókat és irodalomtörténészeket is bevonó antológiászerű számot szerkesztett. A szegedi *Tiszatáj* (2023/3) műközpontú olvasatokkal igyekezett közelebb kerülni az életmű alaposabb megértéséhez, míg a pécsi *Jelenkor* (2023/9) szépirodalmi és értekező szövegei különböző alternatív Petőfi-képekkel játszottak el, gyakran a „mi lett volna, ha...” kérdésfelvetés mentén. A debreceni *Alföld* (2023/7) az év minden bizonnyal legszínvonalasabb, „*De lenn a földön van az ég*” című meghívásos költőversenyének pályaműveit közölte, további Petőfiről szóló tartalmas beszélgetések és értekező írások szomszédságában. Érdekes módon a kolozsvári *Korunk* (2023/10) leginkább a forradalom és szabadságharc társadalmi és történelmi vetületeit helyezte tematikus lapszáma középpontjába, *1848–1849: Örökség és emlékezet* címmel.²³ Ahogy a rendezvények és művészeti produkciók, úgy a folyóiratok és konferenciakiadványok esetében sem szolgálhatunk teljes képpel: míg az MTA Dísztermében zajlott tavaly novemberi tanácskozás anyaga minden bizonnyal az *Irodalomismeret* hasábjain fog megjelenni az év végén, a nyári debreceni konferencia előadásai is csak egy jövő évi tanulmánykötetben, illetve egy tematikus *Studia Litteraria*-lapszámban látnak majd napvilágot. Mindezekről – s a Petőfi-év jövő felé nyitott fejleményeiről – már mások fognak tudósítani.

A könyvmegjelenéseket illetően az Osiris *Irodalomtörténet* sorozata volt igazán nagyszabású és mértékadó, hiszen – Kovács Adorján *A próteuszi Petőfi* című verselemzéseket tartalmazó tanulmánykötete kivételével²⁴ – valamennyi Petőfiről szóló tudományos munkát az Osiris adta ki. A könyvkiadás területén is a bevezetőben említett két szerző kapott reprezentatív szerepet: a Margócsy István szerkesztette *Petőfi*

22 A konferencia programja: <https://pim.hu/hos-romantika-oroksege-nemzetkozi-konferencia>. E tekintetben Szegedy-Maszák Mihály döntően nyugati fókuszú Petőfi-tanulmányát (*Világkép és stílus Petőfi költészetében*, ItK, 1972/4, 441–456.) és Fried István Közép-Európára koncentráló vizsgálódásait említhetjük folytatásra váró kezdeményezésekként.

23 Talán csak véletlen egybeesés, hogy a borítón látható Petőfi-kollázs szerepelt a *Tiszatáj* 2023. márciusi (valójában csak a nyár elején megjelent) tematikus Petőfi-számának címlapján is. Az illusztráció a *Petőfi költészete a kortárs képző- és iparművészetben* (Kecskeméti Katona József Múzeum–Cifrapalota, 2022. nov. 19. – 2023. júl. 11.) című országos kiállítás anyagából származik. Kurátor: Gyergyádesz László.

24 Kovács Adorján, *A próteuszi Petőfi*, Bp., Ad Librum, 2022.

Sándor emlékezete egy (19. századi szerzők olvasástörténetét bemutató) kötetsorozat kezdő darabjaként jelent meg,²⁵ s ezzel szinte egy időben látott napvilágot Kerényi Ferenc már említett Petőfi-monográfiájának második, javított kiadása,²⁶ illetve egy válogatott Kerényi-tanulmánykötet *Vörösmarty – Petőfi – Madách* címmel, melynek összeállítását és a szöveggondozást Császtvay Tünde, Gyurgyák János és Szilágyi Márton vállalta magára.²⁷ Szintén idén jelent meg Szalisznyó Lilla és Zentai Mária szerkesztésében Petőfi Sándor összes prózai műveit, levelezését, valamint próza- és drámafordításait közreadó két igényes kötet is,²⁸ illetve Osztovits Szabolcs „*Sors, nyiss nekem tért*”: *Petőfi Sándor életének krónikája* című életrajzi kronológiája.²⁹ Emellett érdemes utalni Szilágyi Márton 2021-ben (de már „Petőfi 200” logóval!) megjelent *A magyar romantika ikercsillagai* című kötetére, amely Petőfi és a pályakezdő Jókai Mór párhuzamos irodalmi működését értelmezte újra invenciózus módon.³⁰

Nos, mérlegre téve a Petőfi-év tudományos felhozatalát, hosszasan sorolhatnánk azokat az értelmezési irányokat, amelyek valamiképpen Margócsy kutatásaiból eredeztethetők. A leglátványosabban felívelő tendencia a költő francia irodalommal rokonságot mutató „rémromantikus”, gótikus oldalának feltérképezése, amellyel kapcsolatban Szilágyi Márton végzett kutatásokat említett tanulmánykötetében. Mint Takáts József fogalmaz a könyvről írott recenziójában:

„[e] munka megmutatta, hogy bár a magyar irodalomtörténet-írás utóbb leválasztotta az »igazi« (közösségi célú, nemzeti) romantikáról a »fekete«, »gót« romantikát, vad- és rémromantika néven, ám a 19. század első felében még dinamikus terjedt a »rettenetes« (*terrifying, schauerlich*) irodalma, »kéz a kézben járva« a nemzetivel. Az utóbbi években fiatal irodalomtörténészek is – Török Zsuzsa, Boldog-Bernád István – foglalkozni kezdtek a 19. század közepe »gótikus« magyar irodalmával (amelyet korábban persze nem neveztünk gótikusnak). Akárcsak Szilágyi Márton tanulmányaiban, e munkákban is érzékelhető (jobban vagy kevésbé) a kanonizáló készlet. Vajon van-e esélye, szűkülő 19. századi irodalmi kánon mellett, az ilyesféle »esztétikai

25 *Petőfi Sándor emlékezete*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Osiris, 2022 (Osiris Irodalomtörténet).

26 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2022² (Osiris Irodalomtörténet).

27 KERÉNYI Ferenc, *Vörösmarty – Petőfi – Madách: Tanulmányok*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, GYURGYÁK János, SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2022 (Osiris Irodalomtörténet).

28 PETŐFI Sándor *összes prózai írása és levelezése*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla, ZENTAI Mária, Bp., Osiris, 2022 (Osiris Klasszikusok); PETŐFI Sándor *próza- és drámafordításai*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla, ZENTAI Mária, Bp., Osiris, 2022 (Osiris Klasszikusok).

29 OSZTOVITS Szabolcs, „*Sors, nyiss nekem tért*”: *Petőfi Sándor életének krónikája*, Bp., Osiris, 2022.

30 SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Bp., Osiris, 2021 (Osiris Irodalomtörténet).

revíziónak«? Azt hiszem, nem sok. De a fiatal generációk »gótikus érdeklődése« talán mégis ad neki némi esélyt.”³¹

A Takáts József által említett szerzők mellett érdemes utalni Vaderna Gábor hasonló szemléletű *Tigris és hiéna*-értelmezésére a *Jelenkor* Petőfi-összeállításából,³² vagy épp Béres Norbert egynémely tanulmányára, melyek a reformkori romantikus próza-irodalom kontextualizálásában, formai-tematikusan és stíláris jegyeinek megragadásában hoztak új eredményeket.³³ Emellett általánosságban elmondható, hogy Margócsy szemlélete a „térjünk vissza a szövegekhez” jegyében készült műelemzésekre is igen inspiratív hat. Az általa használt – az életművet és az életrajzot különválasztó – értelmezési fogások figyelhetők meg például Kovács Adorján tanulmánykötetében vagy T. Szabó Levente egynémely (különösen a költő művészeletről szóló verseit elemző) ígéretes konferencia-előadásában is, de említhetnénk akár Kucserka Zsófia *Jelenkorban* megjelent, Petőfi szerelmi költészetét és metaforaváltó verseit elemző tanulmányát is.³⁴ Továbbá Milbacher Róbert Petőfi-olvasatainak is alapvető vonása az életmű és az életrajz körül lappangó kultikus értelmezések „leleplezésére” tett (ön)reflexív erőfeszítés, az „imázs” mögé látás igénye és a költő romantikához való viszonya iránti érdeklődés.³⁵ Emellett említést érdemel, hogy a Petőfi-év „zárványának” (receptiótörténeti összefüggésekkel elsősorban talán nehezen magyarázható hozadéknak) tűnik egy, a szűkebben vett 19. százados szakmán kívüli perspektivikus értelmezői irány. A neves esztéta, Radnóti Sándor 2022-ben publikált egy évtizedes kutatómunkát tükröző monográfiát a modern egzisztenciális tapasztalatként és esztétikai tárgyként felfogott táj létrejöttének folyamatáról, amely annyiban mutatja Margócsy István hatását, hogy Radnóti a kötet Petőfi-fejezetének elemzéseiben részben az ő tájversekkel kapcsolatos meglátásaival polemizál.³⁶ Ahogy a hazai tájról szóló fejezetben olvasható:

„Petőfi még ma is a legnépszerűbb költők egyike Magyarországon, s mindenki tudja, hogy népdalai, politikai és szerelmi költészete mellett tájversei a legjelentősebbek. Ehhez képest meglepő, hogy noha tájköl-

31 TAKÁTS József, *A romantika gót arca: Szilágyi Márton: A magyar romantika ikercsillagai*, Vigilia, 2022/6, 521–522, 521.

32 VADERNA Gábor, *A meglepetés poétikája: Petőfi Sándor: Tigris és hiéna, Jelenkor*, 2023/9, 953–958.

33 BÉRES Norbert, *A „gótikus irodalom” korai magyar fogadtatása (1796–1823)*, Irodalomismeret, 2019/3, 4–18; Uő, *„Kilétemet fel nem fedhetem”: Szacsvey Imre: Álarcz és nefelejts*, Irodalomismeret, 2021/3, 32–57; Uő, *Orlai Petrics Soma irodalmi pályakezdése*, Irodalomtörténet, 2023/2, 131–156; Uő, *Nőreprezentációk Madách Imre elbeszéléseiben*, Alföld, 2023/9, 68–87.

34 KUCSERKA Zsófia, *Fától fágig: Változatok szerelem és önazonosság témájára Petőfi Sándor költészetében*, *Jelenkor*, 2023/9, 929–934.

35 Például: MILBACHER Róbert, *Petőfi, a normaszegő*, ÉS, 2023. 02. 17., <https://www.es.hu/cikk/2023-02-17/milbacher-robort/petofi-a-normaszego.html>.

36 RADNÓTI Sándor, *A táj keletkezéstörténetei: „Ők, akik nézték Hannibál hadát”*, Bp., Atlantisz, 2022 (Mesteriskola), 275–276.

tészete a legbanálisabb érettségi tételek közé tartozik, a hatalmas Petőfi-irodalomban tudomásom szerint egyetlen monográfia nem született ebben a tárgyban.”³⁷

Hogy melyek azok a fejlemények, melyek némileg kifelé mutatnak a bicentenáriumi látványosan uraló, Margócsy Petőfi-értése által meghatározott paradigmából? Meglátásunk szerint azok a kutatási kísérletek, amelyek valamilyen módon Kerényi Ferenc szemléletéhez (és módszertani gyakorlatához) kapcsolódnak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Kerényi Ferenc munkássága által inspirálódott kutatások mintha másfél évtized alatt, a Petőfi-évre értek volna látványosabb tendenciává a 19. százados szakmában. Természetesen nem célszerű Kerényi és Margócsy munkásságát „vagy-vagy” hozzáállással, metaforává egyszerűsített ellentétpároként bemutatni, már csak azért sem, mert az ezredforduló utáni kutatásokra értelem-szerűen mindkét nagyszabású Petőfi-interpretáció hatott. Mégis fölfedezhetünk néhány fontos jellegadó (elvi és módszertani) különbséget a két kutatói alkat között, melyekkel talán – ha nagy vonalakban is, de – körülrajzolhatók a kortárs Petőfi-kutatás egynemely hagyományai és frissebb fejleményei.

Például míg Margócsy – Petőfi személyére fókuszálva – egy bámulatos tehetőségű, ön maga nyilvános megjelenését és pénzügyeit rendkívül tudatosan szervező egyéniséget lát a költőben,³⁸ addig Kerényi ugyanott, átfogóbb kortörténeti látásmóddal, a rendiből polgárvá alakuló társadalom újszerű viszonyrendszerét véli fölfedezni.³⁹ S ha már a két tanáregyéniség együttes hatását említettük, Gyimesi Emese igen aktív kutatói és tudománynépszerűsítő tevékenysége látványosan mutatja a kortárs Petőfi-diskurzus Janus-arcúságát: munkáiban egyszerre fedezhetjük föl a minuciózus forrásfeltáró munkát végző, Szendrey Júlia pályáját társadalom- és mentalitástörténeti kontextusba helyező filozófus és a Szendrey-műveket, a „Júlia-sztorit” az irodalmi karrierépítés varázsszava jegyében újraértelmező (divatba hozó?) irodalomértelmezőt.⁴⁰

Hasonló szemléletbeli különbség látható Petőfi népiességének megítélésében: míg Margócsy István elsősorban az irodalmi népiességben szellemi konstrukciót, kulturális ideológiát talál, addig Kerényi Ferenc érzékenyen figyel a költő vándorlásaira, színészi kalandjaira, közköltészeti beágyazódására. Ide kapcsolható az utóbbi évek egyik kétségkívül legizgalmasabb fejleménye: Csörsz Rumen István Petőfi lírájának közköltészeti forrásvidékét feltérképező – kismonográfiáért kiáltó – kuta-

³⁷ *Uo.*, 266.

³⁸ Vö. „Petőfi költői zsenialitásának sokoldalúsága abban is megnyilvánult, hogy az irodalom külső, társadalmi, intézményes meghatározóinak gyökeres (mondhatnánk: kapitalizálódó) megváltozását is észlelte, alkalmazkodott hozzájuk, a maga érdekébe állította őket, élt velük, s rajtuk keresztül hagyta kibontakozni költészetének belső modernségét.” MARGÓCSY, *Petőfi és az irodalmi gépezet...*, i. m., 52.

³⁹ Vö. például KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002, 157–246.

⁴⁰ GYIMESI Emese, *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok*, Bp., Ráció, 2021 (Ligatúra).

tása, melynek kiindulópontja Kerényi kritikai életrajza volt.⁴¹

Lényeges különbség mutatkozik életrajz és költészet viszonyának megítélésében is: míg Margócsy versértelmezései hangsúlyozottan szövegimmanens olvasatok, sőt, az ideai könyvheti beszédében is a költői életmű olvasását szorgalmazta az életrajzzal és a kultusszal szemben, addig Kerényi olykor azt is megengedi magának kritikai életrajzában, hogy egy-egy költeménnyel igazoljon bizonyos életrajzi történéseket.⁴² Az említett *Tiszatáj*-blokk tanulmányai közül mintha több is az utóbbi úton járna, és a versek életrajzi-kontextuális megközelíthetőségével kísérletezne. Mindenekelőtt említendő Hász-Fehér Katalin vitakezdeményező értekezése,⁴³ mely az úton levés-vándorlás-bolyongás önmagán túlmutató – nemcsak költői témaként, hanem reális egzisztenciális tapasztalatként felfogott – jelentőségét gondolja újra, impozáns verskorpuszon illusztrálva gondolatmenetét. Emellett szintén a *Tiszatáj*ban olvashatunk Takáts Józseftől egy remek politikai eszmetörténeti irányultságú, elkülönülő értelmezői kontextusokat mozgó elemzést *A nép nevében* című versről.⁴⁴ De itt említhetők Vaderna Gábor Petőfi első kötetének alanyiságát-életrajziságát újragondolni igyekvő megállapításai vagy Szilágyi Márton Petőfi utolsó költeményeiről írott tanulmányai is.⁴⁵

Hangsúlyos eltérés figyelhető meg az irodalmi kultuszokkal kapcsolatban is. Margócsy szövegcentrikus kutatásai a kultikus kijelentésekben elsősorban vallási analógiákat, hiperbolikus megfogalmazásokat, szakrális metaforikát fedeztek föl, s e megnyilvánulások mindenekelőtt ideológiai fókuszban értékelődtek, egyfajta nemzeti kisajátításként és önaffirmációs gyakorlatként. Ezzel szemben Kerényi kultuszfogalma társadalomtörténeti érdeklődésű, átfogó leírásai kontextualista (például intézménytörténeti) beállítottságúak. Ez utóbbi fölfogás érvényesül – Rákai Orsolya kultusz kutatásai mellett – Szilágyi Márton Jókai Mórt a Petőfi-kultusz szereplőjeként vizsgáló tanulmányában, melybe sajátos módon gazdaságtörténeti szempontokat is integrál.

*

41 CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN, *Pönögei Kis Pál, avagy Petőfi és a közköltészet = Ki vagyok én? Nem mondom meg: Tanulmányok Petőfiről*, szerk. SZILÁGYI MÁRTON, Bp., PIM, 2014, 203–226.

42 VÖ. VADERNA GÁBOR, *Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, ItK, 2009/1, 117–122.

43 HÁSZ-FEHÉR KATALIN, *A „szabad lég gyermeke”: A vándorlás mint autofikcionális narratíva Petőfi költészetében (1846 végéig)*, *Tiszatáj*, 2023/3, 62–95.

44 TAKÁTS JÓZSEF, *Elsődleges kontextusok*, *Tiszatáj*, 2023/9, 20–30.

45 SZILÁGYI MÁRTON, *A szekularizált Apokalipszis (Petőfi Sándor: Szörnyű idő)*, *Látó*, 2023/1, 66–73; UÓ, *Agitatív vers a pusztulás sejtelmében (Petőfi Sándor: Föl a szent háborúra!)*, *Forrás*, 2023/1, 72–80; illetve vö. *Petőfi arcai (Kerekasztal-beszélgetés Bódi Katalin, Radnai Dániel Szabolcs és Vaderna Gábor részvételével)*, *Alföld*, 2023/7, 34–50, különösen: 41–42, 48–50.

Írásunkban amellet érveltünk, hogy Kerényi Ferenc és Margócsy István megközelítései a szélesebb társadalmi diskurzus, a tágan értett művészeti szcéna és a tudományos élet funkcionálisan elkülönülő-összekapcsolódó területein más-más hangsúlyokkal és eltérő feszítávvá érvényesültek. Munkánk során egyfelől az elmúlt év Petőfivel kapcsolatos fejleményeit, másfelől az ezredforduló utáni Petőfi-kutatás eredményeit hívtuk segítségül. Áttekintve a korpuszt, azt állapíthatjuk meg, hogy míg a társadalmi közbeszéd, a sajtó, az ismeretterjesztés, az irodalmi muzeológia és a művészeti produktumok látványosan Margócsy kultuskritikus attitűdjét, a költő irodalmi (és életrajzi) sokarcúságát hangsúlyozó szemléletét tükrözik, addig a tudomány területén már nem ilyen egyértelmű a kép. A költőről szóló értelmezésekben (eltérő fókuszpontokkal természetesen) jócskán érezteti hatását a részben Margócsy István révén népszerűvé váló kultuskutatás lendülete, ahogyan az irodalmi gótikát, rémromantikát újrafelfedező korszakanalízisek és a szövegekre koncentráló szoros olvasatok is inspirálódnak Margócsy kifinomult erudícióval és lenyűgöző lexikális ismeretekkel bemutatott értelmezői műveleteiből. Ugyanakkor ezen a szintéren már elmozdulásokra lehetünk figyelmesek: a világirodalmi kontextusba ágyazott romantikus alkotó és a piacról élő self-made man portréját és emlékezetét árnyalni kezdték azok a társadalomtörténeti érzékenységgű kutatások, amelyek elsősorban az őt körülvevő (gazdasági, vallási, szociokulturális, társadalmi, világnézeti) viszonyrendszerek alakulására figyelnek, sok esetben nem csupán történeti-kontextuális, hanem poétikai tanulságokkal is szolgálva. Ez utóbbi értelmezői gesztusok azonban egyelőre távol látszanak mindennemű közéleti diskurzustól, társadalmi konszenzus övezte intézményesített kultusztól.

Szubjektív, esszéisztikus formában kifejtett meglátásaink túlhajtásával azonban most megállnánk, mielőtt a Petőfi-irodalom valamennyi szelleme éjjeli óraütésre kikelne sírjából, s úgy járnánk, mint Kukorica Jancsi a temetőben éjszakázva:

És odasuhantak mind a kisértetek,
És körülötte már karéjt képeztenek,
És nyultak utána, de a kakas szólal,
S a kisértet mind eltűnt a kakasszóval.

E ponton szakítsa meg hát gondolatmenetünket a közelgő lapzárta kijózanító kakasszava.